

ГЛАГОЛ. КАТЕГОРИИ НА ГЛАГОЛА

СЪЩНОСТ:

- **Глаголът е дума, която означава действие, извършвано или изтърпявано от някое лице, от някакъв предмет.**
Ученикът чете.
Книгата падна.
Ученикът бе изпитан.
Книгата бе прочетена.
- **Глаголът може също да означава поведение или състояние на някое лице.**
Ученикът благодари.
Ученикът мълчи.
Ученикът седи.
Ученикът спи.

ГЛАГОЛИ ОТ НЕСВЪРШЕН И СВЪРШЕН ВИД

Във връзка с възможността да представят действието в незавършен или в завършен вид глаголите в българския език биват глаголи от несвършен вид и глаголи от свършен вид. Това е една от най-важните особености на българския глагол, както и на глагола в другите славянски езици.

ГЛАГОЛИТЕ ОТ НЕСВЪРШЕН ВИД показват действието в развитие, без вътрешна завършеност (чета, пиша, работя).

ГЛАГОЛИТЕ ОТ СВЪРШЕН ВИД показват действието в неговата цялост и вътрешна завършеност (прочета, напиша, изработя).

С помощта на представки и наставки може да се образуват глаголи от различен вид.

Например:

чета (несвършен вид) прочета (свършен вид)
седя (несвършен вид) седна (свършен вид)

Така се получават двойки глаголи, които се наричат видови двойки.

Представките (те са 17 на брой) и наставката „- н“, прибавени към глагол от несвършен вид, играят двойна роля:

- ✓ внасят нов смисъл или нов нюанс в смисъла на глагола;
- ✓ променят вида на глагола - от несвършен в свършен.

ИЗМЕНЕНИЕ НА ГЛАГОЛА

Глаголите в българския език се изменят по:

- **лице**
- **число**
- **време**
- **наклонение**
- **злог**

Това са граматическите категории на глагола.

ЛИЦЕ НА ГЛАГОЛА

ЛИЦЕТО НА ГЛАГОЛА е свързано с речевата дейност на лицата, които участват в езиковото общуване.

- **ПЪРВО ЛИЦЕ** е лицето, което говори или пише.

Когато лицето, което говори или пише, казва нещо за себе си, то си служи с глаголни форми в първо лице единствено число (аз работя или само работя). В българския език не е задължително в такива случаи да се употребява личното местоимение.

- **ВТОРО ЛИЦЕ** е лицето, с което се говори, на което се пише (слушаш, четяш). То е непосредствен участник в комуникацията.

Когато лицето, което говори или пише, казва нещо на събеседника си, то си служи с глаголни форми във второ лице (ти работиш или само работиш).

- **ТРЕТО ЛИЦЕ** е лицето, за което двамата си говорят (пишат). То не е директен участник в комуникацията, макар че може да присъства в момента на говоренето като слушател.

Когато лицето, което говори или пише, казва нещо за друго лице или за друг предмет (отсъстващи в непосредствената комуникация), то си служи с глаголни форми в трето лице

(той работи или само работи). Третото лице (или предмет) може да бъде от мъжки, от женски и от среден род (той работи, тя работи, то работи).

Първото и второто лице са хора, непосредствени участници в комуникацията. Третото лице, което не участва в комуникацията, може да бъде човек, но може да бъде и всякакво друго същество или предмет.

ЧИСЛО НА ГЛАГОЛА

ЧИСЛОТО НА ГЛАГОЛА е свързано с числото (броя) на участниците в комуникацията или с числото (броя) на лицата и предметите, за които се говори или пише.

- Ако говорещото (пишещото) лице казва нещо от името на двама и повече хора, то си служи с глаголни форми в първо лице, множествено число.
(ние работим или само работим)
- Ако говорещото (пишещото) лице казва нещо на двама и повече събеседници, то си служи с глаголни форми във второ лице, множествено число.
- (вие работите или само работите)

С тази форма говорещото лице може да се обърне и към един събеседник, когото не познава или уважава. Това е така наречената учтива форма на глагола. В писмена реч учтивата форма на глагола се означава с главна буква на личното местоимение (Вие).

- Ако говорещото (пишещото) лице казва нещо за други лица или предмети, то си служи с глаголни форми в трето лице, множествено число.
(те работят или само работят)

В българския език се срещат глаголи, които имат форми само за множествено число (насядаме, налягаме, наставаме).

ВРЕМЕ НА ГЛАГОЛА

Тази граматична категория изразява отношението, в което говорещото лице възприема и представя действието спрямо момента на говоренето или спрямо друг допълнителен ориентационен момент, който предхожда или следва момента на говоренето.

В българския език съществуват девет глаголни времена:

- **сегашно време**
пиша
- **минало свършено време**
писах
- **бъдеще време**
ще пиша
- **минало неопределено време**
писал съм
- **минало несвършено време**
пишех
- **минало предварително време**
бях писал
- **бъдеще предварително време**
ще съм писал
- **бъдеще време в миналото**
щях да пиша
- **бъдеще предварително в миналото**
щях да съм писал

СПРЕЖЕНИЯ

Изменението на глагола по лице, число, време и т.н. наричаме спрежение.

Формите на глагола в тези глаголни времена се образуват от две основи:

- **сегашна основа** - пиша, пишех, ще пиша;
- **минала основа** - писах.

За глаголите от трето спрежение глаголната основа, от която се образуват глаголните времена, е една и съща.

Поради липса на инфинитив в съвременния български език за **ОСНОВНА ФОРМА НА ГЛАГОЛА се приема формата за СЕГАШНО ВРЕМЕ, ПЪРВО ЛИЦЕ, ЕДИНСТВЕНО ЧИСЛО**. С тази си форма глаголите се поставят в речниците.

- **ОТ ПЪРВО СПРЕЖЕНИЕ** са глаголите, чиято основа завършва на „Е“.
чета, четеш, чете
- **ОТ ВТОРО СПРЕЖЕНИЕ** са глаголите, чиято основа завършва на „И“.
работя, работиш, работи
- **ОТ ТРЕТО СПРЕЖЕНИЕ** са глаголите, чиято основа завършва на „А“ или „Я“.
искам, искаш, иска; отварям, отваряш, отваря

Спомагателният глагол СЪМ не се отнася към нито една група.

Той има самостоятелно спрежение:

1л.; ед.ч.	съм	1л.; мн.ч.	сме
2л.; ед.ч.	си	2л.; мн.ч.	сте
3л.; ед.ч.	е	3л.; мн.ч.	са

Тази категория изразява отношението, в което говорещото лице представя действието спрямо действителността.

НАКЛОНЕНИЕ

Наклоненията биват:

- **ИЗЯВИТЕЛНО** - действието се представя като нещо реално
- **ПОВЕЛИТЕЛНО** - действието се заповядва, измолва
- **УСЛОВНО** - действието зависи от дадено условие
- **ПРЕИЗКАЗНО** - говорещото лице не е било свидетел на действието, а съобщава за него по думите на друго лице.

ЗАЛОГ

Залогът показва какво е отношението на подлога към действието в изречението. Българският глагол има два залога: деятелен и страдателен.

- Глаголът е в **ДЕЯТЕЛЕН ЗАЛОГ**, когато действието се върши от глаголното лице (подлога). Всички глаголи в българския език имат форми за деятелен залог.
- Глаголът е в **СТРАДАТЕЛЕН ЗАЛОГ**, когато действието не се върши от глаголното лице (от подлога), а то понася действието. Не всички глаголи в българския език имат форми за страдателен залог, а само преходните.

ОСОБЕНОСТИ В ПРАВОПИСА

- **При глаголи от I и II спрежение в 3л., мн.ч. пишем окончание „-М“:**
I спрежение (основата - в 3 л., ед.ч. - завършва на „-е“): аз играя - той / тя / то играе - ние играем, аз пея -той / тя / то пее -ние пеем;
- **II спрежение** (основата - в 3 л., ед.ч. - завършва на „-и“): аз летя - той / тя / то лети - ние летим, аз гоня -той / тя / то гони - ние гоним;
- **При глаголи от III спрежение в 3л., мн.ч. пишем окончание „-МЕ“:**
III спрежение (основата - в 3 л., ед.ч. - завършва на „-а“, „-я“): аз пътувам - той / тя / то пътува - ние пътуваме, аз потеглям - той / тя / то потегля - ние потегляме.